

بررسی مقوله حسابرسی از منظر قرآن کریم و احادیث

سید صمد هاشمی^۱

محمد رضائی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۷ تاریخ چاپ: ۱۴۰۲/۰۲/۱۴

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی حسابرسی در قرآن و احادیث با نگاه جامع است؛ که این نگاه جامع هم شامل موضوعات مالی و دنیوی میشده و هم شامل موضوعات اخروی به بیان ساده تر آن اسمی که در قرآن و احادیث از حسابرسی مطرح شده است، موضوعی همه جانبه بوده است و حسابرسی امروزی را نیز دربر می گیرد؛ و ما در پی این موضوع هستیم که بررسی و تحقیق نماییم حسابرسی علم زاده ی غرب نیست و علمی نیست که توسط غربی ها ایجاد شده باشد، بلکه علمی است که هر انسان آزاده خواه یا هر انسانی که فطرت و ذات انسانی در وجود داشته باشد بدین منظور فرضیاتی برگرفته از قرآن و احادیث استنتاج و از طریق پرسشنامه ارسال و داده ها گردآوری شده است و برای تجزیه تحلیل داده ها و آزمون فرضیات از و نتایج فرضیات از آزمون T و فریدمن استفاده شد. نتایج تحقیق نشان می دهد که مقوله حسابرسی در قرآن و احادیث نیز مد نظر قرار گرفته است و در آخر نتیجه کلی این که حسابرسی مستقل در احادیث از نظر پاسخ دهندگان دارای اهمیت بیشتر و نیز حسابرسی داخلی از منظر احادیث از اهمیت کمتری برخوردار بود.

واژگان کلیدی

مقوله حسابرسی، حسابرسی در قرآن، حسابرسی در احادیث، حسابرسی مستقل، حسابرسی داخلی.

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمین، خمین، ایران.

۲. کارشناسی ارشد حسابرسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمین، خمین، ایران.

مقدمه

طبق تعریف حسابرسی «بیانیه مفاهیم بنیاد حسابرسی» فرآیندی است منظم و با قاعده جهت جمع آوری و ارزیابی بی طرفانه شواهد درباره ادعاهای مدیریت در ارتباط با فعالیت ها و وقایع اقتصادی، به منظور تعیین درجه انطباق این ادعاها و اظهارات با معیارهای از پیش تعیین شده و گزارش نتایج به افراد ذینفع است. (بیانیه مفاهیم بنیادی حسابرسی، دکتر نیکخواه آزاد، ۱۳۹۷).

سیر تکاملی (تاریخچه) حسابرسی در ایران و جهان به این بصورت می باشد: در طی قرون وسطی، گسترش مبادلات تجاری در کشورهای اروپایی نیاز به خدمات حسابرسی را بیش از پیش مطرح کرد. از میان کشورهای اروپایی آن زمان، ایتالیا گسترش چشمگیری یافت و این روند تا آنجا ادامه یافت که در سال ۱۳۹۴ میلادی، دفاتر و اسناد مالی شهر پیزا در ایتالیا به گونه ای مشابه آنچه که در یونان باستان متداول بود، مورد حسابرسی و استماع قرار گرفت. از سال ۱۵۰۰ تا ۱۸۵۰ میلادی، دامنه اجرای خدمات حسابرسی به طور قابل توجهی گسترش یافت و رسیدگی به فعالیت‌های مالی بنگاه های تولیدی معلول انقلاب صنعتی اروپا را نیز فراگرفت. (سید تقی پیشوایی، ۱۳۹۵)

این مساله موجب شد تا در سال ۱۸۴۴ میلادی در انگلستان قانونی وضع شود که به موجب آن اختیار تصمیمگیری در مورد استفاده از خدمات حسابرسان مستقل به صاحبان سهام تفویض شود. سابقه حسابرسی داخلی نیز به هزاران سال قبل برمی گردد. در سیستم اقتصادی امروز دنیا، انتقال و گزارش اطلاعات صحیح مالی و سایر اطلاعات اقتصادی به مراکز تصمیم گیری دارای اهمیتی فراوان و انکار ناپذیر است.

یکی از خصوصیات این سیستم، وجود سازمانهای بزرگی است که بصورت شرکتهای سهامی عام، سرمایه میلیونها سرمایه گذار را در یکجا جمع و فعالیت‌های اقتصادی وسیعی را در سرتاسر یک کشور یا حتی در اقصی نقاط جهان اداره می کند. برای مدیرانی که این سازمانها را اداره می کنند امکان نظارت بر تمام جزئیات و کسب تمامی اطلاعات ممکن نیست و ناگزیر داوری خود را بر مبنای گزارشهای مالی و اطلاعات دیگری که دریافت می دارند، بنا می نهند. همچنین میلیونها سهامدار که اندوخته‌های خود را در اختیار این قبیل سازمانها می گذارند، برای آگاهی از چگونگی اداره سرمایه های خود و اطمینان از صحت عمل و کارآیی مدیران، جز صورتهای مالی و گزارشهای سالانه، وسیله دیگری در اختیار ندارند. از طرف دیگر، دولت نیز که سهمی عمده از منابع مالی را به شکل‌های گوناگون برای انجام دادن وظایف و برنامه های خود به مصرف می رساند، از بررسی اطلاعات مالی برای اطمینان از درستی تامین و مصرف وجوه، بی نیاز نیست.

رعایت اصول صحیح حسابداری و برقراری سیستم، مناسب انتقال درست، بصورت گزارشهای مالی موسسات مختلف یک کشور، عامل بسیار موثری در تحقق بخشیدن به آرمانهای توسعه اقتصادی کشور به شمار می آید. سوال اساسی این است که چگونه باید نسبت به قابلیت قبول و درست بودن اطلاعات مالی اطمینان لازم را بدست آورد بی شک سهم عمده ای از این مهم، وظیفه ای است که حسابرسان در رسیدگی به چنین گزارشهایی، ایفا می کنند. امروزه در جریان فعالیت‌های اقتصادی و تصمیمات سرمایه گذاری، صورتهای مالی حسابرسی شده توسط حسابرسان مستقل وسیله بسیار مناسبی در انتقال اطلاعات است. حسابرسان برای انتقال اطلاعات نیاز به استانداردهایی برای ارزیابی گزارش و یکنواختی در ارکان گزارشگری دارند. (مقاله سیر تکاملی حسابرسی در جهان و ایران، سید تقی پیشوایی-۱۳۹۵)

مبانی نظری

در ادیان مختلف جهان از جمله اسلام/یهودیت/مسیحیت و زرتشت به معاد و روز جزا و حسابرسی اعمال اشارات زیادی گردیده است (خلاصه ادیان، دکتر محمد جواد مشکور-۱۳۸۰)

در دین مبین اسلام که متعالی ترین دستورات انسان ساز و رشد و بالندگی انسان هارا مدنظر دارد نخست به حسابرسی نفس توسط خود فرد توجه ویژه داشته و تاکید می نماید به حساب خود برسید قبل از آنکه به حساب شما برسند و با در نظر گرفتن این اصل مهم که حسابرسی نفس جلوگیری از انجام ناصواب و اصلاح امور و اصلاح جامعه می گردد تاکیدات فراوانی در این زمینه نموده است. (افتخاراسلام به سایر ادیان، محمد صادق فخرالاسلام، ص ۱۲۹ و ۱۳۰)

در جامعه اسلامی کارگزاران نظام اسلامی نیز به حسابرسی نفس خود و حسابرسی امور مربوط به بیت المال بسیار سفارش گردیده اند و نمونه های بسیاری از برخورد های سریع و بدون اغماض پیامبر اکرم (ص) با کارگزاران مربوطه در صدر اسلام و همچنین امیرمومنان حضرت علی (ع) در مورد سو استفاده کنندگان از موقعیت و مقام و بیت المال در تاریخ ثبت گردیده است و اهمیت حسابرسی و کنترل را گوش زد می نماید. (مقاله حسابرسی از دیدگاه قرآن کریم و نهج البلاغه و جایگاه آن در اسلام، سید تقی پیشوایی-۱۳۹۵)

اسلام به عنوان یک روش زندگی توجه زیادی به فعالیت های تجاری دارد. خداوند در قرآن راهنمایی های لازم را برای رستگاری انسان در دنیا و آخرت ارائه کرده است. در فعالیت های اقتصادی باید فلاح و رستگاری به عنوان هدف نهایی انتخاب شود، در حسابداری هم به عنوان ابزار ارائه اطلاعات در محیط اقتصادی باید با این اهداف سازگار باشد؛ بنابراین اهداف و خصوصیات حسابداری اسلامی نه تنها باید موجب ارائه تصویر درست در باره واحد تجاری شود بلکه باید به گونه ای باشد که واحد های تجاری را به سوی احسان و پرهیز از بی عدالتی تشویق کند (ایصال باب، ترجمه دکتر موسی بزرگ اصل)

معنا و تفسیر آیه ۲۸۲ سوره بقره به حسابداری و دفترداری اشاره دارد. دفترداری و حسابداری نیز یکی از نیازهای بشر است که خداوند در طولانی ترین آیه های قرآن پیش از لوکاپاچولی که پدر حسابداری لقب گرفته به ان اشاره کرده است. استاندارد گذاری در حسابداری امری لازم و غیرقابل اجتناب است و از آنجا که مفاهیم نظری به عنوان یک نظام منسجم از اهداف و مبانی مرتبط به منظور تهیه ی استاندارد های حسابداری هماهنگ و تعیین حدود قضاوت حرفه ای در تهیه و ارائه ی صورت های مالی تدوین می شود می توان گفت این ایه به تعیین ضوابط شناسایی و اندازه گیری دارایی ها، بدهی ها، سرمایه، درآمد ها و هزینه ها (استانداردهای حسابداری) پرداخته است. (سوره بقره آیه ۲۸۲)

معنای عام کلمه حسابرسی به معنی بازرسی و رسیدگی جستجوگرایانه است؛ اما معنای خاص آن که بیشتر به مسائل مالی می پردازد به این صورت تعریف می شود:

حسابرسی فرآیندی منظم و با قاعده جهت جمع آوری و ارزیابی بی طرفانه شواهد درباره ادعای مدیریت در ارتباط با فعالیت ها و وقایع اقتصادی، به منظور تعیین درجه انطباق این ادعاها و اظهارات با معیارهای از پیش تعیین شده و گزارش نتایج به افراد ذینفع است.

حسابرسی معنای فراگیرتری دارد و معنای آن صرفا حسابرسی مالی نیست و فقط حسابرسی مالی را در بر نمی گیرد؛ مثلا اگر فردی بیاید و اعمال خودش را حسابرسی کند درگر آن حسابرسی ریا، حسابرسی مالی نمی باشد بلکه جنبه دینی و معنوی پیدا می کند.

حسابرسی انواع مختلفی دارد از جمله: حسابرسی مالی، حسابرسی بیمه‌ای، حسابرسی مالیاتی، حسابرسی بانکی، حسابرسیداخلی، حسابرسی رعایت، حسابرسی عملیاتی و حسابرسی قانون تجارت که در دسته بندی حسابرسی دنیوی و مادی جای میگیرند.

در مورد تاریخچه حسابرسی اطلاعات گوناگونی مطرح شده است که به شکل زیر می‌باشد:

نمی‌توان تاریخ دقیقی برای تولد حسابرسی در دنیا بیان کرد. گفته می‌شود در سال ۱۴۹۲ که کریستف کلمب به آمریکا رفت یک حسابرسی اسپانیایی مسئول نظارت بر حساب های مالیوی بود.

و به نقلی دیگر که سال ۱۸۶۲ بود که شرکت های انگلیسی با حمایت قانونی انگلیس حرفه حسابرسی را شکل دادند.

و یا اینکه در اواخر قرن نوزدهم میلادی و زمانی که ایالات متحده امریکا شروع به صنعتی شدن کرد، حسابران از انگلیس به این کشور مهاجرت کردند.

و نقلی دیگر که قابلیت اتکایی بالایی دارد می گوید در سال ۱۸۹۶ اولین بار بود که کسب مجوز برای حسابرسی توسط دولت انگلیس برای حسابران الزامی شد.

روش شناسی

اجرای تحقیق توصیفی می تواند برای شناخت بیشتر شرایط یا یاری دادن به آن فرآیند تصمیم گیری باشد. تحقیق توصیفی شامل جمع آوری اطلاعات برای آزمون فرضیه ها یا پاسخ به سوالات مربوط به وضعیت فعلی موضوع مطالعه می شود. یک مطالعه توصیفی چگونگی وضع موجود را تعیین و گزارش می کند (خاکی، ۱۳۸۷). تحقیقات در علوم رفتاری با توجه به دو معیار هدف تحقیق و نحوه ی گردآوری داده ها تقسیم بندی می شوند. در این راستا تحقیق حاضر از لحاظ نوع، تحقیقات کاربردی بوده و از لحاظ روش اجرا، از نوع توصیفی می باشد. از نظر روش شناسی این تحقیق توصیفی از نوع همبستگی است.

روش انجام این پژوهش به صورت پیمایشی - میدانی است و انجام آن با استدلال های استقرایی - میدانی صورت گرفت بدین معنی که چارچوب نظری و پیشینه تحقیق از راه مطالعه کتابخانه ای، مقالات و بررسی سایت ها به صورت استدلال قیاسی و جمع آوری اطلاعات برای آزمون فرضیه ها به صورت استدلال استقرایی است،

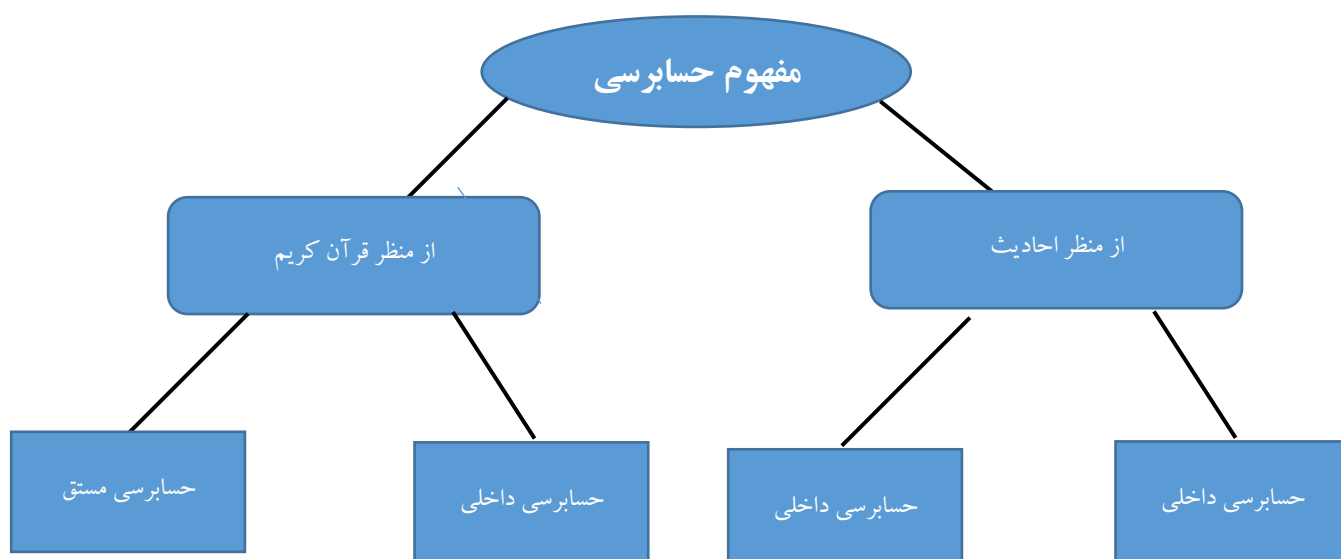
فرضیات تحقیق:

فرضیه اصلی:

مقوله حسابرسی از منظر قرآن کریم و احادیث مورد توجه قرار گرفته است.

فرضیه های فرعی:

- ۱- حسابرسی داخلی از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته است.
- ۲- حسابرسی داخلی از منظر احادیث مورد توجه قرار گرفته است.
- ۳- حسابرسی مستقل از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته است.
- ۴- حسابرسی مستقل از منظر احادیث مورد توجه قرار گرفته است.

متغیرهای تحقیق:

متغیرهای اصلی این تحقیق: ۱- قرآن کریم ۲- احادیث می باشند و متغیر وابسته این تحقیق حسابرسی می باشد

یافته های پژوهش:

شاخص های توصیفی	تعداد	میانگین	میانه	انحراف معیار	واریانس	چولگی	کشیدگی
حسابرس مستقل (قرآن)	۸۳	۳,۸۹	۴,۰۰	۰,۸۶	۰,۷۵۳	-۱,۱۹۷	۱,۶۹
حسابرس مستقل (احادیث)	۸۳	۳,۵۱	۳,۵۰	۰,۹۳	۰,۸۷۸	-۰,۸۴۵	۰,۵۴۵
حسابرس داخلی (قرآن)	۸۳	۳,۹۲	۴,۰۰	۰,۹۱	۰,۸۳۸	-۰,۹۱۱	۰,۸۹۷
حسابرس داخلی (احادیث)	۸۳	۴,۰۶	۴,۳۳	۰,۹۲	۰,۸۶۲	-۱,۲۳۲	۰,۲۶۴

همان طور که مشاهده می کنید این جدول حاوی شاخص هایی برای توصیف پژوهش است. سطر اول تعداد داده ها رو نشان می دهد، سطر دوم میانگین داده ها است که یکی از اصلی ترین شاخص های توصیفی بوده که اگر داده ها روی یک محور به صورت منظم ردیف شوند، مقدار میانگین دقیقه در نقطه تعادل یا مرکز ثقل توزیع قرار می گیرد. میانه مقداری است که ۵۰٪ داده های جامعه پایین تر از آن و ۵۰٪ درصد بالاتر از آن قرار می گیرند. نزدیک بودن مقدار میانگین و میانه، تقارن داده ها را نشان می دهد. مد مقداری است که بیشترین تکرار را در میان داده داشته باشد. انحراف معیار و واریانس، پراکندگی داده ها را نشان می دهند. چولگی عدم تقارن توزیع را نسبت به شاخص معین را نشان می دهد. ضریب چولگی به خطای استاندارد را می توان به عنوان آزمون نرمال بودن تلقی کرد به صورتی که اگر کوچک تر از ۲- و یا بزرگ تر از ۲+ باشد نرمال بودن رد می شود؛ و در آخر شاخص سنجش پراکندگی جامعه نسبت به توزیع نرمال، ضریب کشیدگی نام دارد.

نتایج آزمون فرضیات:

آزمون فرضیه‌ها

۱. آزمون فرضیه اصلی

مقوله حسابرسی از منظر قرآن کریم و احادیث مورد توجه قرار گرفته است.

جدول ۱- سوالات فرضیه‌های پژوهش

متغیرها	شماره سوالات	منبع سوالات
حسابرسی مستقل	۳-۱	قرآن کریم
حسابرس داخلی	۵-۴	قرآن کریم
حسابرس داخلی	۸-۶	احادیث
حسابرس مستقل	۱۰-۹	احادیث

$H_0: \mu \leq 3$ مقوله حسابرسی از منظر قرآن کریم و احادیث مورد توجه قرار نگرفته است.

$H_1: \mu > 3$ مقوله حسابرسی از منظر قرآن کریم و احادیث مورد توجه قرار گرفته است.

$$T = \frac{\bar{x} - \mu}{\frac{s_n}{\sqrt{n}}} = \frac{\text{اختلاف از میانگین}}{\text{خطای معیار میانگین}}$$

جدول ۲- شاخص توصیفی فرضیه اصلی

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار میانگین
۸۳	۳,۸۴	۰,۷۹	۰,۸۶

جدول ۳- نتایج آزمون فرضیه اصلی

فرضیات	$H_1: \mu > 3$	آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف از میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی
فرضیه اصلی	۹,۷۸	۸۲	۰/۰۰۰	۰,۸۴	حد پایین ۰,۶۷	حد بالا ۱,۰۲

قبل از توضیح نتیجه بهتر است خروجی آزمون را تفسیر کنیم: ستون اول از سمت راست فرضیه اول را نشان می‌دهد. ستون دوم آماره t (آزمون t) را نمایش می‌دهد ستون سوم درجه آزادی را بری متغیرها نشان می‌دهد از آنجایی که درجه آزادی برابر ۸۲ است یعنی ۱ مقدار از دست رفته وجود دارد. ستون چهارم سطح معنی داری را نشان می‌دهد. ستون پنجم اختلاف میانگین هر متغیر در نمونه با عدد ۳ است. دو ستون آخر حد پایین و بالای فاصله اطمینان ۹۵ درصدی را برای میانگین تغییر نشان می‌دهد. حال با توجه به جداول بالا از آنجایی که میانگین فرضیه نخست برابر است با ۳,۸۴ و از متوسط عدد ۳ بزرگ تر است و همچنین حدود بالا و پایین متغیرهای فرضیه اول مثبت هستند. فرض صفر رد و فرض مخالف آن پذیرفته می‌شود به عبارت دیگر مقوله حسابرسی از منظر قرآن کریم و احادیث مورد توجه قرار گرفته است.

۲. آزمون فرضیه فرعی اول

حسابرسی داخلی از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته است.

حسابرسی داخلی از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار نگرفته است.

$$H_0: \mu \leq 3$$

$$H_1: \mu > 3$$

$$T = \frac{\bar{x} - \mu}{\frac{s_n}{\sqrt{n}}} = \frac{\text{اختلاف از میانگین}}{\text{خطای معیار میانگین}}$$

جدول ۴- شاخص توصیفی فرضیه فرعی اول

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار میانگین
۸۳	۳,۹۲	۰,۹۱	۰,۱۰۰

جدول ۵- نتایج آزمون فرضیه فرعی اول

فرضیات		$H_1: \mu > 3$	
آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف از میانگین
		فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
		حد بالا	حد پایین
۸۲	۹,۱۷۱	۰,۰۰۰	۰,۹۲
فرضیه فرعی اول		۱,۱۲	۰,۷۲

همان‌طور که مشاهده می‌شود ستون اول از سمت راست فرضیه دوم را نشان می‌دهد. ستون دوم آماره t (آزمون t) را نمایش می‌دهد ستون سوم درجه آزادی را برای متغیرها نشان می‌دهد از آنجایی که درجه آزادی برابر ۸۲ است یعنی ۱ مقدار از دست‌رفته وجود دارد. ستون چهارم سطح معنی داری را نشان می‌دهد. ستون پنجم اختلاف میانگین هر متغیر در نمونه با عدد ۳ است. دو ستون آخر حد پایین و بالای فاصله اطمینان ۹۵ درصدی را برای میانگین متغیر نشان می‌دهد. حال با توجه به جداول بالا از آنجایی که میانگین فرضیه نخست برابر است با ۳,۹۲ و از متوسط عدد ۳ بزرگ‌تر است و همچنین حدود بالا و پایین متغیرهای فرضیه دوم مثبت هستند. فرض صفر رد و فرض مخالف آن پذیرفته می‌شود به عبارت دیگر حسابرسی داخلی از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته است.

۳. آزمون فرضیه فرعی دوم

حسابرسی داخلی از منظر احادیث مورد توجه قرار گرفته است.

حسابرسی داخلی از منظر احادیث مورد توجه قرار نگرفته است.

$$H_0: \mu \leq 3$$

$$H_1: \mu > 3$$

$$T = \frac{\bar{x} - \mu}{\frac{s_n}{\sqrt{n}}} = \frac{\text{اختلاف از میانگین}}{\text{خطای معیار میانگین}}$$

جدول ۶- شاخص توصیفی فرضیه فرعی دوم

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار میانگین
۸۳	۴,۰۶	۰,۹۲	۰,۱۰۱

جدول ۷- نتایج آزمون فرضیه فرعی دوم

فرضیات		$H_1: \mu > 3$					
		آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف از میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
					حد پایین	حد بالا	
فرضیه فرعی دوم		۱۰,۴۶	۸۲	۰/۰۰۰	۱,۰۶	۰,۸۶	۱,۲۶

همان طور که اشاره شد: ستون اول از سمت راست فرضیه سوم را نشان می دهد. ستون دوم آماره t (آزمون t) را نمایش می دهد ستون سوم درجه آزادی را بری متغیرها نشان می دهد از آنجایی که درجه آزادی برابر ۸۲ است یعنی ۱ مقدار از دست رفته وجود دارد. ستون چهارم سطح معنی داری را نشان می دهد. ستون پنجم اختلاف میانگین هر متغیر در نمونه با عدد ۳ است. دو ستون آخر حد پایین و بالای فاصله اطمینان ۹۵ درصدی را برای میانگین تغییر نشان می دهد. حال با توجه به جداول بالا از آنجایی که میانگین فرضیه نخست برابر است با ۴,۰۶ و از متوسط عدد ۳ بزرگ تر است و همچنین حدود بالا و پایین متغیرهای فرضیه سوم مثبت هستند. فرض صفر رد و فرض مخالف آن پذیرفته می شود به عبارت دیگر حسابرسی داخلی از منظر احادیث مورد توجه قرار گرفته است.

۴. آزمون فرضیه فرعی سوم

حسابرسی مستقل از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته است.

$$H_0: \mu \leq 3$$

حسابرسی مستقل از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار نگرفته است.

$$H_1: \mu > 3$$

حسابرسی مستقل از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته است.

$$T = \frac{\bar{x} - \mu}{\frac{s_n}{\sqrt{n}}} = \frac{\text{اختلاف از میانگین}}{\text{خطای معیار میانگین}}$$

جدول ۸- شاخص توصیفی فرضیه فرعی سوم

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار میانگین
۸۳	۳,۸۹	۰,۸۶	۰,۰۹۵

جدول ۹- نتایج آزمون فرضیه فرعی سوم

فرضیات		$H_1: \mu > 3$					
		آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف از میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
					حد پایین	حد بالا	
فرضیه فرعی سوم		۹,۴۰	۸۲	۰/۰۰۰	۰,۸۹	۰,۷۰	۱,۰۸

در فروض قبل ایراد شد که: ستون اول از سمت راست فرضیه چهارم را نشان می دهد. ستون دوم آماره t (آزمون t) را نمایش می دهد ستون سوم درجه آزادی را بری متغیرها نشان می دهد از آنجایی که درجه آزادی برابر ۸۲ است یعنی ۱ مقدار از دست رفته وجود دارد. ستون چهارم سطح معنی داری را نشان می دهد. ستون پنجم اختلاف میانگین هر متغیر در نمونه با عدد ۳ است. دو ستون آخر حد پایین و بالای فاصله اطمینان ۹۵ درصدی را برای میانگین تغییر نشان می دهد.

حال با توجه به جدول ۴-۱۷ و جدول ۴-۱۸ از آنجایی که میانگین فرضیه نخست برابر است با ۳,۸۹ و از متوسط عدد ۳ بزرگتر است و همچنین حدود بالا و پایین متغیرهای فرضیه چهارم مثبت هستند. فرض صفر رد و فرض مخالف آن پذیرفته می‌شود به عبارت دیگر حسابرسی مستقل از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته است.

۵. آزمون فرضیه فرعی چهارم

حسابرسی مستقل از منظر احادیث مورد توجه قرار گرفته است

$$H_0: \mu \leq 3$$

حسابرسی مستقل از منظر احادیث مورد توجه قرار نگرفته است.

$$H_1: \mu > 3$$

حسابرسی مستقل از منظر احادیث مورد توجه قرار گرفته است.

$$T = \frac{\bar{x} - \mu}{\frac{s_n}{\sqrt{n}}} = \frac{\text{اختلاف از میانگین}}{\text{خطای معیار میانگین}}$$

جدول ۱۰- شاخص توصیفی فرضیه فرعی چهارم

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار میانگین
۸۳	۳,۵۱	۰,۹۳	۰,۱۰۲

جدول ۱۱- شاخص توصیفی فرضیه فرعی چهارم

فرضیات		$H_1: \mu > 3$		آماره t		درجه آزادی		سطح معنی داری		اختلاف از میانگین		فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
				حد بالا		حد پایین							
فرضیه فرعی چهارم		۴,۹۷	۸۲	۰/۰۰۰	۰,۵۱	۰,۳۰	۰,۷۱						

همان‌طور که مشاهده می‌شود: ستون اول از سمت چپ فرضیه پنجم را نشان می‌دهد. ستون دوم آماره t (آزمون t) را نمایش می‌دهد ستون سوم درجه آزادی را برای متغیرها نشان می‌دهد از آنجایی که درجه آزادی برابر ۸۲ است یعنی ۱ مقدار از دست رفته وجود دارد. ستون چهارم سطح معنی داری را نشان می‌دهد. ستون پنجم اختلاف میانگین هر متغیر در نمونه با عدد ۳ است. دو ستون آخر حد پایین و بالای فاصله اطمینان ۹۵ درصدی را برای میانگین تغییر نشان می‌دهد. حال با توجه به جداول بالا، از آنجایی که میانگین فرضیه نخست برابر است با ۳,۵۱ و از متوسط عدد ۳ بزرگتر است و همچنین حدود بالا و پایین متغیرهای فرضیه پنجم مثبت هستند. فرض صفر رد و فرض مخالف آن پذیرفته می‌شود به عبارت دیگر حسابرسی مستقل از منظر احادیث مورد توجه قرار گرفته است.

رتبه‌بندی متغیرها با آزمون فرید من

برای اولویت‌بندی و ارزش‌گذاری متغیرهای پژوهش از آزمون فرید من استفاده شد که نتایج به دست آمده به صورت جدول زیر است:

جدول ۱۲- آزمون فریدمن

فرضیات	طبقه میانگین	تعداد	۸۳
حسابرس مستقل (قرآن)	۲,۶۱	آزمون χ^2	۳۰,۲۱۷۰
حسابرس داخلی (قرآن)	۲,۵۵	درجه آزادی	۳
حسابرس داخلی (احادیث)	۲,۸۹	درجه معنی داری	۰/۰۰۰
حسابرس مستقل (احادیث)	۱,۹۵		

با توجه به آزمون فریدمن از آنجایی که هرچقدر میانگین رتبه‌ها کوچک‌تر باشد اهمیت آن متغیر بیشتر است، پس متغیرهای این پژوهش به‌قرار زیر اولویت‌بندی می‌شود.

جدول ۱۳- اولویت‌بندی متغیرهای پژوهش

عوامل	میانگین رتبه
حسابرس مستقل (احادیث)	۱,۹۵
حسابرس داخلی (قرآن)	۲,۵۵
حسابرس مستقل (قرآن)	۲,۶۱
حسابرس داخلی (احادیث)	۲,۸۹

طبق نتایج به‌دست‌آمده از جدول بالا، از آنجایی که کمترین مقدار میانگین برای حسابرس مستقل (احادیث) است این متغیر دارای رتبه و ارزش مهم‌تری نسبت به دیگر متغیرها دارد و همچنین حسابرس داخلی (احادیث) با توجه به اولویت‌بندی و آزمون فریدمن نسبتاً ارزش پایین‌تری به دیگر متغیرها داراست.

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادات

متد کلی پژوهش بر این استوار بود که بدانیم آیا مقوله حسابرسی از منظر قرآن کریم و احادیث مورد توجه قرار گرفته است که به این منظور پرسش‌نامه‌هایی با طرح سؤالاتی از آزمودنی‌ها جمع‌آوری شد ابتدا قبل از واردشان به بحث آزمون‌های توصیفی و استنباطی متغیرها، روایی و پایایی پژوهش را مورد ارزیابی قرار گرفت و آزمون‌های همچون و آلفای کرونباخ را استفاده شد که آلفای کرونباخ بیان می‌کند که پرسشنامه زمانی از پایایی برخوردار است که نتیجه این آزمون بالای ۰/۷ باشد که این ادعا نیز در فصل پیشین به اثبات رسید و پایایی پرسشنامه نیز تأیید شد سپس آزمون فرضیات که بر این فرض استوار بود که اگر میانگین داده‌ها از ۳ کمتر بوده فرضیه‌های پژوهش رد و اگر میانگین داده‌ها از ۳ بیشتر باشد فرضیه‌های پژوهش مورد تأیید قرار گرفته و از عوامل مؤثر بر پیاده‌سازی محسوب می‌شوند که با توجه نتایج آزمون‌های صورت گرفته در فصل چهارم برای تک‌تک فرضیات پژوهش که میانگین داده‌ها از ۳ بالاتر بوده و اختلاف از میانگین آن‌ها نیز بیشتر و در نتیجه حد بالا و پایین از سطح ۹۵ درصدی مثبت بود تمام عوامل از نظر پاسخگویان که با توجه به آزمون T اثبات شد از مقوله حسابرسی از منظر قرآن کریم و احادیث هستند. از دیگر آزمون‌های مهمی که صورت پذیرفت آزمون فریدمن بوده که بیان می‌داشت هرچقدر میانگین داده‌ها کمتر باشد اهمیت آن متغیر بیشتر بوده که با توجه به این آزمون فرضیه فرعی چهارم پژوهش از اهمیت بیشتری از دیدگاه آزمودنی‌ها داشته

و فرضیه فرعی دوم که حسابرس داخلی از منظر احادیث است از نظر پاسخگویان اهمیت کمتری نسبت به بقیه فرضیات را داشتند، این اقدامات صورت پذیرفت و برای نتیجه گیری از آن‌ها استفاده شد.

نتایج آزمون فرضیه‌ها

نتیجه آزمون فرضیه اصلی

مقوله حسابرسی از منظر قرآن کریم و احادیث مورد توجه قرار گرفته است. با بررسی این فرضیه که تابعی از ۴ فرضیه فرعی می باشد مشاهده گردید که از نظر پاسخ دهندگان مقوله حسابرسی هم از منظر قرآن کریم و احادیث مد نظر قرار گرفته شده است از آنجایی که پژوهش حاضر برای اولین بار در ایران و نیز جامعه اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است نخستین پژوهش در این باب می باشد و لذا همسو یا مغایر بودن فرضیات با پژوهش های قبلی قابل عنوان نمی باشد.

نتیجه آزمون فرضیه فرعی اول

حسابرسی داخلی از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته است. مفهوم حسابرسی داخلی رسیدگی به تمام امور مالی توسط فرد و یا افرادی است که در حوزه حسابرسی تخصص دارند و این کار را به صورت حرفه ای انجام میدهند پس این مورد در قرآن کریم نیز مورد توجه قرار گرفته شده است که نتایج این ادعا در فصل سوم با توجه به نتایج آزمون صورت گرفته شده مورد تایید قرار گرفت. همانطور که بیان شد این پژوهش جز نخستین پژوهش هایی می باشد که مورد مطالعه قرار گرفته است.

نتیجه آزمون فرضیه فرعی دوم

حسابرسی داخلی از منظر احادیث مورد توجه قرار گرفته است. همانگونه که بیان شد رسیدگی در تمام امور مالی در حوزه حسابرسی تخصص حسابرسان داخلی است که احادیث نیز به این منظر نگاه ویژه داشته اند که با توجه به پاسخ جامعه آماری این مضمون که آیا حسابرس داخلی در احادیث مد نظر قرار گرفته یا نه مورد توجه قرار گرفت که با آزموننی که صورت پذیرفت مشاهده شد که حسابرسی داخلی از منظر احادیث مورد توجه می باشد همچنین باید گفت که فرضیه حاضر و تحقیق مورد مطالعه از اولین مطالعاتی می باشد که در این خصوص صورت گرفته شده است.

نتیجه آزمون فرضیه سوم فرعی

حسابرسی مستقل از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته است. حسابرس مستقل علاوه بر اظهار نظر نسبت به صحت صورت‌های مالی و پیوست‌های آن، حسابرسی مستقل حاوی مطالعاتی در پیرامون چگونگی جریان امور و ارزیابی مستقلی نسبت به نتایج مالی عملیات و فعالیت‌های سیستم و کنترل‌های داخلی برقرار شده در آن نیز می‌شود. حال با توجه نتایج بدست آمده در فصل چهارم پژوهش و از آنجایی که میانگین پاسخ، پاسخ دهندگان بالاتر از ۳ بوده است می توان گفت حسابرس مستقل نیز از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته شده است و پژوهش حاضر اولین مطالعه در این خصوص می باشد.

نتیجه آزمون فرضیه فرعی چهارم

حسابرسی مستقل از منظر احادیث مورد توجه قرار گرفته است. همانطور که نتایج بدست آمده از فرضیه فرعی چهارم در فصل قبل قابل استنباط است حسابرسی مستقل نیز در احادیث مورد توجه قرار گرفته شده است و خداوند به عنوان حسابرس اصلی ناظر بر اعمال انسان می باشد.

پیشنهادات کاربردی

با توجه به نتایج بدست آمده که معقوله حسابرسی در قرآن و احادیث مورد توجه قرار گرفته است و اینکه حسابرسی فرایندی است منظم و با قاعده جهت جمع آوری و ارزیابی بیطرفانه شواهد درباره ادعاهای مربوط به فعالیتها و وقایع اقتصادی، به منظور تعیین درجه انطباق این ادعاها با معیارهای از پیش تعیین شده و گزارش به افراد ذینفع؛ و از آنجایی که خداوند متعال چه در قرآن و چه در احادیث ناظر بر اعمال انسان در همه حال است چه به طور مستقل چه به طور داخلی (از طریق نفس های چهارگانه) به حسابرسان چه مستقل چه داخلی پیشنهاد می گردد سوای اینکه ناظر بر اعمال خود هستند ۱- استقلال خود را حفظ نمایند ۲- بیطرفی و درست کاری را الگوی کار خود قرار داده و وجدان کاری داشته باشند ۳- همه حال خداوند متعال را همانگونه که خود ناظر بر رویداد های مالی هستند ناظر بر اعمال خود ببینند.

منابع

۱. مقاله حسابرسی از دیدگاه قرآن کریم و نهج البلاغه و جایگاه آن در اسلام، سید تقی پیشوایی)
۲. ایصال باب، (ترجمه دکتر موسی بزرگ اصل)
۳. حسابرسی از منظر قرآن و احادیث مقاله محمود رضا باقری تودشکی
۴. حسابرسی اعمال در قیامت و چگونگی آن (منصور پورخلیلی)
۵. سجادی. دکتر حسین، ضرورت حسابرسی از دیدگاه اسلام
۶. قرآن کریم
۷. کتاب استانداردهای حسابرسی جلد اول (۱۴۰۱) تألیفی از محسن غلامرضایی و توسط نشر ترمه
۸. کتاب اصول کافی نوشته محمد بن یعقوب کلینی
۹. کتاب الحیاء ترجمه احمد آرام
۱۰. کتاب امالی ترجمه استاد ولی
۱۱. کتاب ثواب الأعمال و عقاب الأعمال ترجمه حسن زاده
۱۲. کتاب جهاد النفس وسائل الشیعه ترجمه صحت
۱۳. کتاب مروری بر استانداردهای حسابداری نوشته مهدی عیسی پور انتشارات آوای علی
۱۴. کتاب مروری جامع بر حسابرسی (ایرج نوروش و ساسان مهرانی و غلامرضا کرمی و مجید شهبازی) انتشارات نگاه دانش، نوبت چاپ یازدهم ۱۳۹۸
۱۵. کتاب من لا یحضره الفقیه از محمد بن علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی مشهور به شیخ صدوق
۱۶. کتاب منابع فقه شیعه (ترجمه جامع احادیث الشیعه)
۱۷. مجله پاسدار اسلام آذر ۱۳۸۰، شماره ۲۴۰ حکمت های دهگانه در قرآن (۲) حساب رسی و حساب گری
۱۸. مرکز فرهنگ و معارف قرآن، فرهنگ قرآن، ج ۱۰، ص ۵۳۴، برگرفته از مقاله «حسابرسی اعمال».
۱۹. مقاله نقش حسابرسی و محاسبه نفس در زندگی انسان samamos.com -
۲۰. نرم افزار جامع الاحادیث نور
۲۱. نرم افزار جامع التفاسیر نور
۲۲. نهج البلاغه

Auditing in the Qur'an and hadiths is presented with a comprehensive

---

Abstract

In this research, we intend to check that auditing in the Qur'an and hadiths is presented with a comprehensive view. This comprehensive view includes both financial and worldly matters and otherworldly matters. Auditing has been brought up, it has been an all-encompassing issue and it includes today's auditing as well. And we seek to investigate and investigate this issue. Auditing is not a science born of the West, and it is not a science created by Westerners, but a science. It is that every free-loving human being or every human being who has human nature and essence exists, for this purpose, assumptions taken from the Quran and hadiths were deduced and sent through a questionnaire and data was collected, and for analyzing the data and testing the hypotheses from and the results Assumptions T and Friedman test were used. The results of the research show that it is reasonable to consider auditing in the Qur'an and hadiths, and finally, the general result is that independent auditors in hadiths are more important from the respondents' point of view, and internal auditors are more important than the perspective of hadiths was less important.

Keywords

Reasonable auditing, auditing in Quran, auditing in hadiths, independent auditor, internal auditor.
